

חשבונות בנק משותפים לאחר מות אחד הצדדים (המשך)*

5.1 פסק דין נוסף אשר מן הראוי לסוקרו בקפידה כדי לעמוד על התייחסות הפסיקה הישראלית לנושא דיוננו הינו פסק הדין בענין ח"א 2419/58 הלוואה וחסכון ג' שלו (פס"מ כ' 323), (להלן: "פס"ד הלוואה וחסכון").

5.2 בפסק-דין הלוואה וחסכון נקבעו ההלכות הבאות: —

א. מקום שבעל ואישה פתחו יחדיו חשבון בנקאי משותף, ואין כל הסבר מדוע העביר הבעל את החשבון גם על שם אשתו, הרי שיש לקבל את ההנחה, כי רצה הבעל בעת פתיחת החשבון, שאשתו תקבל את הכסף, אם תשאר בחיים אחרי מותו.
 ב. עם זאת, יש לבחון כל מיקרה לפי נסיבותיו להשתדל ולגלות את כוונת הצדדים בעת הפקדת הכספים בחשבון משותף, ואין לקבוע הלכה נוקשה. לאמור, ביהמ"ש יתעלם מהצורה החיצונית שבה מוחזק הכסף (חשבון משותף) ויפסוק רק בהתאם לשאלה: קניינו של מי הוא הכסף? זו תורת המקור האנגלית הקובעת את גורל החשבון, לפי מקור הכסף. נמצא, כי כוונת הצדדים הנבדקת אינה האם התכוון הבעל להקנות כספים לאשתו ע"י פתיחת החשבון — אלא האם מבטא החשבון המשותף, שותפות כללית בכסף, או שהחשבון מבטא בעלות של אחד הצדדים, (שהוא מקור הכסף), ורק הקניית זכות משיכה פורמלית לצד השני לחשבון — מטעמי נוחות בלבד.

5.3 נסיבות שילמדו על מהות החשבון המשותף:

5.3.1 בעמ' 333 לפסה"ד מציין כב' השופט לם, נסיבה, המלמדת על כוונת הצדדים בעת פתיחת החשבון: "המנוח עבד פעם ביום, ופעם בלילה, בעוד שאשתו עבדה כל היום, בשעות שהבנקים פתוחים, ואינני מבין למה הוא לא היה פנוי עד כדי כך לגשת לבנק ולמשוך צ'ק", (ומכאן הסיק כב' השופט לם כי זהו חשבון שותפות ולא חשבון נוחות בלבד, ועל כן, לפחות, מחצית הכספים לא תיפול לידי העובון).

5.3.2 בהמשך פסה"ד, שם, מציין כב' השופט לם נסיבה נוספת: "ובפנקסים של הבנק שמה (של האישה — ו"א) מופיע לראשונה, ורק אח"כ מופיע שם המנוח, וגם דבר זה מלמדני איזה דבר".

5.3.3 בפס"ד שרון ג' ליבוב 43 מצינו בהקשר זה, נסיבה חשובה שיש בה כדי ללמד על מהות החשבון: "יצויין, כי המנוח נתן אף הוראות שהריבית מן הפקדון תועבר לחשבון אחר שהיה על שמו בלבד. גם דבר זה מראה כי המנוח לא התכוון להיפרד מכספו מייד".

* חלקו הראשון של המאמר פורסם ברבעון לבנקאות מס' 112.

5.4 הלכות נוספות שנקבעו בפס"ד הלוואה וחסכון

ג. מקום שבעל ואשתו מנהלים קופה משותפת, אין לחלק את הרכוש ביניהם בעת הפרידה, בהתאם לתרומתו של זה, או תרומתה של זו, לקופה המשותפת. הצדק מחייב, כי הרכוש שנרכש מכספי הקופה המשותפת יחולק בין השניים שווה בשווה. לנוכח האמור היתה תוצאת פסה"ד, כי חצי מהכספים שייכים לעזובן והשאר לאישה — שכן ההלכה בדבר חזקת השיתוף לימדה כי החשבון בבנק, משותף הוא.

ד. במקום בו יראה ביהמ"ש, כי הזוג לא התכוון ליצור קניין משותף, משום שהנסיבות מלמדות שלא היתה כוונה לכך — יהיה עליו לשלול את ההנחה בדבר קיום קניין משותף. (במיקרה הנדון בפסק הדין נפסק, כי לא כזו היתה כוונת הצדדים ביחס לחשבון הבנק של בני הזוג).

5.5 אלו ההלכות שנקבעו בפסה"ד. נעבור עתה לבדיקת השלבים, בהם צעד כב' השופט לם, לקראת ביסוסן של הלכות אלו:

השלב הראשון:

אימוץ ההלכה האנגלית, לפיה קיימת חזקה, כי בפתיחת חשבון בנק משותף יש משום נתינת מתנה.

מאידך, מובאים פסקי הדין:

MARSHALL V. CRUTWEL (1875) 44 L.J. CH. P. 504
DAY AND HAZRISON (1921) L.J. 90CH. D.

לפיהם, ביחסים שבין בעל לאשתו, קיימת אפשרות, שהבעל יפתח חשבון משותף בבנק לגבי כספו הוא, ורק מטעמי נוחות יעניק זכות משיכה גם לאישה, כגון, עקב מחלתו או עיסוקיו ולכן יש לאפשר ליורשי המנוח להוכיח נקודה זו, ולתבוע את מלוא הכספים עבור העזובן.

מכאן מסיק השופט לם, כי, אכן, קיימת חזקת שיתוף, אבל, יש לבדוק, מיקרה מיקרה לנסיבותיו.

השלב השני:

הבאת פסק דינו של כב' השופט קיסטר בת"א 2072 לז"ן נ' איזנברג כהן, ביחס להפקדת כספים בכספת, כאשר אין שום כוונת הקנאה במיקרה מעין זה, והכל שייך לבעל. מכאן, שיש נסיבות, שבהן אין בזכות המשיכה מהחשבון כדי להוות מתנה.

השלב השלישי:

ביחס לבני זוג, כאשר לא קיימות נסיבות מיוחדות — מביא כב' השופט לם שורה ארוכה של פס"ד אנגליים, העוסקים בחזקת השיתוף בין בעל לאישה. השופט לם מאמץ הלכה זו ומחילה אף ביחס לחשבונות המשותפים, לאחר מות בן הזוג.

וזו לשונו (בעמ' 349 לפסה"ד): "אם מותר להניח כי הרכוש הינו משותף בזמן שבני הזוג חיים, מדוע שישתנה המצב לאחר שאחד כבר אינו בחיים, כל זמן שאין הוכחה כי בני הזוג התכוונו להקניה אחרי הפטירה, מה שקורה, לעיתים קרובות, בזמן פתיחת חשבונות בבנקים השונים בארץ, ומה שלא קרה במיקרה הנדון".⁴⁴

- 5.6 תורת ההקנאה ותורת המקור ניתן, אם-כן, להתייחס אל חשבון הבנק המשותף ולקבוע את גורלו בשני אופנים: א. תורת ההקנאה: כלומר – ראיית החשבון כהקנאה של הזכות למשך כספים, ומאיך הבחנה בין מיקרים שבהם פתיחת החשבון היא מטעמי נוחות בלבד, לבין מיקרים שבהם מהווה פתיחת החשבון יצירת שותפות והקנאה קניינית של זכות בכספי החשבון. בקונספציה זו לא מעניין כלל מהו מקור הכספים, והשאלה היא רק מהי מהות היחסים בין הצדדים: האם רצו, ע"י פתיחת חשבון זה, ליצור שותפות בכספים שיופקדו בו, אם לאו.
- ב. תורת המקור: גורל הכספים שבחשבון יוכרע, לפי מקורם, כך שכספי שותפות שהופקדו, או כספי בני זוג, (לאור הלכת השיתוף) יהיו שייכים לשני בני הזוג או לשני השותפים, ואילו כספים שמקורם רק באחד מן הצדדים – לא ישתייכו לצד השני לחשבון.
- לאמור, דינם של הכספים המופקדים בחשבון יוכרע על פי מקור הכסף, והשאלה שתישאל תהא האם ביחסים שבין הצדדים היתה קיימת שותפות, או שלכל אחד היו כספים משלו.⁴⁵
- 5.7 לאור זאת, הרי שסוף פס"ד הלוואה וחסכון אינו תואם לראשית דרכו. בתחילה, הובהר בפסה"ד, כי יש לבדוק את נסיבות המיקרה הספציפי, האם יש כאן הקנאה או שמא החשבון נפתח מטעמי נוחות בלבד. לשם כך, אף הובא פסה"ד של כב' השופט קיסטר. אם אכן כך הוא – לא משנה מה מקור הכספים, ותמיד נבדוק אם היתה כוונה להקנות או לא? (וכשהנסיבות עוסקות בבני זוג, מסתבר שזו הקנאה של מחצית).
- מאיך, לפי הסיפא של פסק הדין, צועדים אנו לפי הקונספציה של תורת המקור (וכספי החשבון הם של בני הזוג בשותפות רק לאור חזקת השיתוף שמחמתה נובע כי מלכתחילה הופקדו בחשבון כספים משותפים). אם כן, לשם מה הובא כל האמור בתחילת פס"ד לפיו יש לבדוק את הנסיבות (שעות פתיחה של הבנק, מי רשום ראשון בפנקסי הבנק וכו') כדי להיווכח על פיהם האם זו הקנאה או חשבון משותף רק מטעמי נוחות? האם תורת המקור קובעת או תורת ההקנאה?
- 5.8 מפסה"ד הלוואה וחסכון עולה, מכל מקום, כי תורת המקור וההקנאה משמשים בערבוביה, ועל פיהם נקבע גורלו של חשבון משותף כאשר הצדדים לחשבון הם קרובים, או בני-זוג.
- 5.9 להלן נבדוק האם פועלים הבנקים לפי מבחנים אלה, והאם מתאימים טפסי פתיחת החשבון למציאות היום יומית. בדיקה זו תתייחס מטבעה לעובדות כפי שהן משתקפות בראי הפסיקה.
6. התנהגות הבנק ואחריותו:
- 6.1 התנהגות הבנק בטרם נקבע סעיף 13א' לפקודת הבנקאות בעת פטירת צד לחשבון משותף:

בפס"ד מברך נ' בנק המזרחי המאוחד⁴⁶ נקבע כי על הבנק להשאיר את החשבון כשהוא "מוקפא" עד לקבלת הוראות מביהמ"ש. לאמור, הבנק אינו רשאי לשלם לבן הזוג הנותר בחיים את מלוא הסכום שביתרת החשבון המשותף, על פי דרישתו, שכן "אפשרות הפיקוח ההדדי של השותפים בחשבון באה לקיצה עם מות אחד מהם".

6.2 דורון נוימן במאמרו הנזכר⁴⁷ מציין, כי פס"ד זה הוא חריג בודד, ופסקי-דין מאוחרים יותר וביניהם אף פסקי-דין של ביהמ"ש העליון, לא הלכו בעקבותיו⁴⁸. אך בפס"ד הלוואה וחשכון בעמ' 350 קובע כב' השופט לם: "אכן לא נעלם ממני כי ע"י הוצאת היתרה עלול להיווצר מצב שהיורשים יצאו קרחים ולא קיבלו שום דבר, לאחר שהאלמנה תדע למנעם מחלקם. אך, גם כאן, התשובה היא פשוטה — מי יבטיח את היורשים כאשר האלמנה, כשתיראה שבעלה הינו שכיב מרע, תוציא את היתרה עוד בחייו? ומאידך, יכולים היורשים ע"י צו מניעה למנוע מהאלמנה להוציא את היתרה, כאשר יראו שיש בכך סכנה לקבלת חלקם, וגם הבנקאי רשאי, כאשר האלמנה תירצה להוציא כספים במידה שאינה מתקבלת על הדעת, למנוע זאת, כדי לאפשר ליורשים לעמוד על זכותם".

מהיכן שואב הבנקאי זכות זו להקפיא את החשבון? הן הבנק מחוייב לפרוע את החוב לנושה מייד, עם דרישת הכסף ע"י אחד הצדדים לחשבון, והצדדים לחשבון נחשבים נושים כלפי הבנק, כמבואר בפס"ד סלי?

6.3 פס"ד מברך הינו תמוה, במיוחד לנוכח עיון בפס"ד שמואל נ' בנק א"י בריטניה⁴⁹. שם קובע כב' השופט י' כהן: "הבנק ע"י סרובו לשלם את הכסף לבעל לקח על עצמו סיכון, שאם יתברר שתביעת הבעל מבוססת, יחוייב הבנק בהוצאות המשפט. אך ברור, שאין כל מקום לפסוק לטובת הבעל נגד הבנק, כאשר מתברר, שהסכום שאותו דרש הבעל מהבנק הוא נכס של האישה".

מכאן, לכאורה, כי לא זו בלבד שאין לבנק סמכות "להקפיא" כספים עד להכרעת הדיון המשפטי, אלא שאם יתברר במשפט כי היתה לצד לחשבון שנותר בחיים, זכות לדרוש את הכספים, יחוייב הבנק בהוצאות המשפט.

6.4 לאור סעיף 13 א' לפקודת הבנקאות (1941), שהוסף בשנת 1976, המבטיח את הבנק מכפל תביעות, ומרשה לבנק באופן מפורש לשלם את כספי החשבון לצד שנותר בחיים, (אף אם אין הוא הבעלים על הכספים), והעזבון לא היה רשאי לתובעם שנית מן הבנק — הרי בוודאי שאין כל הצדקה להקפאת החשבון ע"י הבנק. סרובו של הבנק לשלם כספים אלו, יתפרש כאי השבת חוב במועד פרעונו, על כל ההשלכות הכלכליות והמשפטיות הנובעות מכך, וזאת אף מעבר לסיכון לשאת בהוצאות ההתדיינות בין העזבון לצד השני לחשבון, כמבואר בפס"ד שמואל⁵⁰.

6.5 ואולם סעיף 13 א' הנ"ל לא הביא מזור לכל הבעיות. תנאי "אריכות הימים" כפי שהובא לעיל, מנוסח באופן שיש בו כדי להשלות את הצדדים לחשבון, כאילו מוסדרים היחסים בינם לבין עצמם, ולא רק בינם לבין הבנק, וכי במהלך הסדר זה יזכה הנותר בחיים במלוא יתרת הכספים שבחשבון. לעומת זאת, המצב המשפטי שונה לחלוטין. אין אפשרות לראות בתנאי אריכות הימים מתנה לאחר המוות, או

הסדר ירושה, שכן, מוסדות אלו נעדרי תוקף הם, כאמור, לפי חוק הירושה. כמו כן, סעיף 18 לחוק הירושה אינו מאפשר לראות בתנאי זה משום צוואה, ומפס"ד סלי עולה, כי על אף כל כוונותיו המפורשות של הנותן, לא נוכל לראות בטופס האמור מתנה של מלוא הסכום, עוד בחיי הנותן, אלא רק נתינת מחצית הסכום, כשחלקו השני יפול לידי העזבון. ההסדר החוקי אינו מתיישב אס-כך עם הבנת תנאי אריכות הימים ע"י האדם מן הישוב.

בעיה נוספת מעורר הטופס האמור, ביחס לצדדים המעוניינים בחשבון משותף רק מטעמי נוחות.

תנאי "אריכות ימים" יוצר, לכאורה, מתנה של מחצית הסכום, ולא תמיד הדבר תואם את כוונות הצדדים.

לא זו אף זו, גם כאשר עיינו הצדדים בטופס פתיחת החשבון והבינו את מצוותו לאשורה וכתוצאה מכך ויתרו על קיומו של תנאי אריכות הימים.

מסתבר, שהבנק לא יאפשר למוחקו, שכן סעיף זה נחוץ להסדר הפעילות של הבנק בעת מות אחד הצדדים לחשבון, באופן שהבנק לא יהא חשוף לכפל תביעות. נמצא, כי אין בישראל הסדר שבו יתאפשר לצדדים לפתוח חשבון משותף מטעמי נוחות, ללא הקניית מחצית החשבון לצד השני לחשבון.

6.6 דר' ריקרדו בן אוליאל במאמרו "הקניה דרך חשבון בנק משותף"⁵¹ הביע ביקורתו כלפי מצב זה שבו אין הבנק מבחין בין חשבון נוחות לחשבון שותפות, כדלקמן: "בעניין גילוי דעתם של בעלי החשבון המשותף, על הבנקים למלא תפקיד בעל חשיבות עליונה, על ידי כך שיציעו ללקוחותיהם טפסים שונים אשר הוראותיהם יאפשרו ללקוחות לתת כיסוי חד משמעי לכוונותיהם, וכמובן, בהתאם לדרישות החוק. אך גם במצב הקיים, על הבנק להימנע מלהציע ללקוח לחתום על הוראות אשר אינן ניתנות לביצוע בדרך המוצעת"⁵². בנוסף לכך, אם וכאשר נודע לבנק תוכן רצונו של הלקוח, על הבנק להשתתף בקביעת התנאים המתאימים לצורך השגת מטרתו של הלקוח, וזאת לפי הנסיבות הקיימות בכל מיקרה ומיקרה. גם כאן (ההתייחסות היא לפס"ד סלי ו"א) מוטל בספק אם תפקיד זה מולא, לאור התנהגותה הפסיבית של פקידת הבנק בעת פתיחת החשבון המשותף, ולאחר שהלקוח גילה את כוונתו לדעתנו, דרישות אלו הן תוצאות הנובעות באופן טבעי מן הטיב של יחסי האימון שבין הבנק ללקוחו וע"י מילוי תיווצר רמה גבוהה יותר של אחריות במילוי תפקידו של הבנק כלפי לקוחו".

6.7 סעיף 13 א' לפקודת הבנקאות (1941) שהוסף בשנת 1976, לא פתר את הבעיה המוזכרת כלל וכלל.

סעיף זה רק נתן תוקף לתנאי "אריכות הימים" ביחסי הבנק ולקוחותיו, והינו מאפשר לבנק להענות לדרישת צד לחשבון ולאפשר לו למשוך את מלוא היתרה, עם מות הצד השני לחשבון המשותף, ללא צורך להמתין להכרעה בויכוח בין הצד השני לחשבון לבין העזבון, בדבר הבעלות על יתרת הכספים.

אולם, במצב הקיים, על אף הגנת סעיף 13 א' על הבנק מפני תביעות, מן הראוי להימנע מהכללת תנאי אריכות ימים בטופס פתיחת החשבון, לפחות, לא בנוסח שיש

בו כדי להטעות את הלקוח. כמו־כן, על הבנק ליצור טפסים שיתאימו לרצון הפותחים את החשבון, ויגשימו מאוויים אלו, מבחינת דיני הקניין והירושה. יחסי האימון שבין הבנק ללקוחו מחייבים, כי הבנק יברר מהי כוונתו המדוייקת של הלקוח וכי יאפשר גם לצדדים המעויינים לפתוח חשבון נוחות, שלא להיקלע למצב שבו מוקנים מחצית מהכספים לצד השני לחשבון ללא שיירצו בכך הצדדים. פסיביות מצד פקידי הבנק בבירור מהות החשבון הנפתח תוביל לפתיחת חשבון על פי טופס שאינו תואם את רצונו של הלקוח, ובמידה מסויימת יש בכך משום הטעיית הלקוח החושפת את הבנק לתביעות בגין הטעייה.

6.8 אחריות הבנק:

דר' ריקרדו בן אוליאל במאמרו על "פתיחת חשבון — אחריות בנק וסיכון בנקאי"⁵³ מציין כי:

"עצם פתיחת חשבון עלול גם להוות מקור לאחריות הבנק כלפי אותו לקוח, אשר לטובתו נפתח החשבון. למשל, בעיות קשות עלולות להתעורר בנושא התוצאות המשפטיות הנובעות מפתיחת חשבון בנק, כל אימת שתוצאות אלה אינן תואמות את התוצאות אשר להן ציפה, בצדק, הלקוח.

לעיתים קרובות, הסיבה שבגללה אין התוצאה המשפטית המעשית דומה כלל לתוצאה שנצפתה מראש, היא טעות בחוק המסדיר את חשבון הבנק. אחריות בנקאית עלולה להתעורר כל אימת שהבנק הוא הצד הגורם לטעות זו... הבעיה מתעוררת, למעשה, בתחום החשבונות המשותפים...

בחשבון כזה, הפער בין התוצאה המשפטית הצפויה ובין התוצאה המעשית נוצר רק אם וכאשר המחוקק אינו מאשר התוצאה הצפויה. הלכה למעשה, מטרתם העיקרית של בעלי חשבון בנק משותף היא להקים ביניהם קרן משותפת, לשם שימוש בכסף לנוחיות של אחד מבעלי החשבון, [DEPOSIT FOR CONVENIENCE] או במטרה לתת מתנות איש לרעהו, הן בחיים והן לאחר מיתה.

מכיוון שרצונם של בעלי החשבון הוא להשיג מטרת קונקרטיות, יש לנקוט בעת פתיחת החשבון את כל האמצעים הטכניים הרצויים להשגת המטרה המבוקשת, בהנחה שמטרה זו ניתנת להשגה, או להודיע ללקוחות בצורה מפורשת וברורה שהמטרה הצפויה אינה ניתנת להשגה ע"י פתיחת החשבון, אם זה המיקרה. עולה מהאמור, כי אין לדבר אך ורק על נקיטת אמצעי זהירות מצד הבנק, הן לצורך פתיחת חשבון והן בסרוב לפתחו. כאן חובת הזהירות של הבנק מתייחסת לתוכנו של החוזה עצמו, וזאת כדי שהבנק לא יעשה דבר העלול להטעות את הלקוח."

6.9 הטעיית הלקוח הינה מקור אחריות לבנקאי לא פחות מאשר חשיפתו לכפל תביעות.

דגש מיוחד הושם על עניין הטעיית הלקוח בחוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א — 1981. סעיף 3 לחוק זה קובע:

"לא יעשה תאגיד בנקאי — במעשה או במחדל, בכתב או בע"פ או בכל דרך אחרת, — דבר העלול להטעות לקוח בכל ענין מהותי למתן שירות ללקוח (להלן — הטעייה). בלי לגרוע מכלליות האמור ייראו עניינים אלה כמהותיים:

(1) המהות והטיב של השרות."

- 6.10 בהקשר לזה מציין דר' בן-אוליאל במאמרו הנזכר: "סעיף 3 הוא LEX SPECIALIS בעניין הטעייה בכריתתו של חוזה בנקאי... המחוקק אינו מאפשר לנו להבחין בין הטעייה שנעשתה במכוון או ברשלנות ובין הטעייה שנעשתה בתום לב... ראשית, דורש המחוקק שתקיים טעות מצד הלקוח, כתוצאה מהתנהגותו של הבנק בלי להבדיל בין טעות שבעובדה ובין טעות בהבנת החוק... מעניין לציין שהמחוקק אינו דורש, כתנאי לעילת הטעייה, קשר סיבתי בין הצהרה כוזבת של הבנק ובין התקשרותו עם הלקוח. לקוח המתכוון לבסס את תביעתו על הטעייה מצד הבנק, די לו להוכיח את הקשר הסיבתי בין ההצהרה הכוזבת של הבנק ובין הטעות אצל הלקוח, אך הלקוח אינו צריך להוכיח שהתקשרותו בתווה מבוססת על טעות זו..." (ההדגשה שלי — ו"א).
- 6.11 מכאן נובע, כי אף שסעיף 13 א' שהוסף לפקודת הבנקאות (1941) אכן מגן על הבנק מפני כפל תביעות, ומאפשר לו להענות למשיכת הכספים ע"י הצד לחשבון שנותר בחיים, ללא היקלעות למחלוקת המשפטית שבין צד זה לבין העזבון: (ואדרבה, אל לו לבנק לנקוט בדרך של "הקפאת" החשבון שכן אי הענות למשיכת הכספים ע"י הצד לחשבון שנותר בחיים, עלולה לחייב את הבנק בהוצאות משפט, ולהחשב כאי-פריעת חוב כמועד), הרי שמאידך אין בסעיף זה כדי להגן על הבנק מפני הטעיית הלקוח, כתוצאה מאי התאמת תנאי אריכות הימים לכוונת הצדדים, או כתוצאה מכך שתנאי אריכות הימים בנוסחו הקיים אינו תואם להוראות חוק הירושה ואין לו את התוקף הנחזה להיות לו.
- 6.12 מסעיף 3 ל"חוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א-1981 עולה כי יעוץ לא נכון מצד הבנק, ואף פסיביות מצידו, יגררו אחריות של הבנק.
- 6.13 אך מעבר לזה. תנאי אריכות הימים בנוסחו הנוכחי משלה את קוראיו, כי בכוחו להעביר את מלוא יתרת החשבון, לאתר מותו, לבעלותו של הצד השני לחשבון. תוצאה שאינה אפשרית לאור חוק הירושה, ולאור חוק המתנה. נמצא, כי הלקוח מוטעה ע"י הסעיף שבטופס פתיחת החשבון, טעות שבחוק. סעיף 4 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א — 1981, מטיל אחריות על הבנק אף בטעות הנובעת מבורותו של הלקוח ואף בטעות ביחס ל"מהות וטיב השירות" שבמסגרתה התוצאה המקווה מן החשבון המשותף — אינה מקויימת. בורות הלקוח מנוצלת ע"י הבנק כדי לתת לו תמורה שונה, במידה בלתי סבירה מזו המקובלת, שכן מקובל לא להטעות לקוח ולא לתת לו דבר שונה, בתכלית ממה שביקש. לקוח, המבקש לפתוח חשבון נוחות ומקבל חשבון שותפות רק מכיוון שהבנק חפץ להגן על עצמו מפני כפל תביעות, מקבל, לכאורה, שירות השונה במידה בלתי סבירה ממה שביקש, כאשר הבנק מנצל את טעותו, כדי שבכל זאת, יפתח חשבון משותף, אף שאינו רוצה בחשבון שותפות. נמצא, כי השליית הלקוחות בעניין זה, הנובעת מבורות הלקוחות ביחס להוראות חוק הירושה, גוררת בעקבותיה מישנה אחריות כלפי הבנק.

6.14 הסתמכות הבנקים על סעיף 13 א' לחוק הבנקאות (1941) והכללת תנאי אריכות ימים בטפסי פתיחת החשבון מאפשרת להם לא להקפיא את החשבון ולא להחשף בפני כפל תביעות, אולם יש בה כדי לחשוף את הבנק בפני תביעות בגין הטעייה המקבלות מישנה תוקף לנוכח הוראות סעיפים 3 ו-4 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א — 1981.

6.15 על הסכנה שבשימוש בתנאי אריכות הימים בנוסחו הנוכחי כבר עמד דר' בן אוליאל במאמרו הנ"ל בעמ' 5376 מסכם ומתמצת את הפרובלמטיקה שבדבר ומסקנתו הינה נחרצת ביותר ולפיה על הבנקים לחדול מלהשתמש בתנאי אריכות הימים. "כל אימת שכוונתם של בעלי החשבון היא לתת זה לזה מתנה לאחר מיתה, של כספים מופקדים, אזי בעלי החשבון יוכלו לצפות כי התנאי הנזכר לעיל הוא הדרך החוקית המתאימה להשגת מטרתם. אך האמת היא, שהנחה זו נובעת מטעות בחוק". וזאת ממיספר סיבות: אם רואים את הסדר העברת הכספים לאחר מיתה כהסכם בדבר ירושתם של בעלי החשבון, כי אז ההסכם בטל מכח סעיף 8 (א) לחוק הירושה תשכ"ה-1965. אם רואים בתנאי "אריכות הימים" ביטוי למתן מתנה לאחר מותו של הנותן, גם אז הסעיף אינו בר תוקף, מכח סעיף 8 (ב) לחוק הירושה...

כמו כן, בדיני הקניין שלנו, לא מוכר סוג שותפות הנכסים המכונה JOINT OWNERSHIP שיש בה לאחד השותפים זכות ירושה לגבי חלקו של האחר. לבסוף — לפי קביעתו המפורשת של המחוקק בסעיף 13 א' לפקודת הבנקאות, תוכנו של תנאי "אריכות הימים" הוא להסדיר, בראש ובראשונה, את היחסים בין בעלי החשבונות ובין הבנק ("לענין היחסים שבין הבנק לבין בעלי החשבון"), ללא קביעה כלשהי בדבר זכויות הקניין של בעלי החשבון עצמם... סיכומו של דבר: על הבנק להימנע מלהחתים את לקוחותיו על טפסים לפתיחת חשבון, אשר סעיפיהם עומדים בניגוד לחוק. בנק שאינו נוהג כך, עלול לגרום נזקים ללקוחותיו, ועל כן, בין היתר, לשאת באחריות כספית כלפיהם". (ההדגשות הוספו — ר"א).

6.16 הסנקציות כנגד בנק שלא עמד בחובותיו כדלעיל:
בפס"ד הלוואה וחסכון לעיל ראינו כי "הקפאת" החשבון ע"י הבנק עלולה להטיל על הבנק חובה לשלם הוצאות משפט לצד חשבון שנותר בחיים וזכה במשפטו. כן, לאור פס"ד סלי, שבו נקבעו יחסי בנק ולקוחו כיחסי חייב לווה, הסקנו, כי אי-תשלום, לאחר שנתקבלה דרישת צד לחשבון לקבל את הכספים שבחשבון, יחשב לאי-פריעת חוב במועד. אך, הטעיית הלקוח ע"י טופסי פתיחת החשבון, העומדת בסתירה לסעיפים 3,4 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) תשמ"א — 1981, יש בה כדי להטיל על הבנק חבויות מרתיעות, אף מעבר לחבות כספית לפי פקודת הנזיקין. (לעניין זה ראה גם סעיף 15 לחוק הבנקאות הנ"ל).

6.17 כוונתנו, בעיקר, לסעיפים 10 ו-14 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א 1981, המטילים סנקציות פליליות וכספיות גבוהות על הבנק ועל מנהליו או עובדיו הבכירים. וכך נאמר שם:

סעיף 10 לחוק הנ"ל: "תאגיד בנקאי שעשה אחת מאלה, דינו קנס 150,000 שקלים: (1) הפר הוראה מהוראות פרק ב', או תקנה או הוראה או כלל על פיהן. (פרק ב' לחוק, כולל את ההוראות על הטעייה שצויינו לעיל — ו"א).

(2) הפר התחייבות שנתן לפי סעיף 12 (א).

סעיף 11 לחוק הנ"ל: "נעברה עבירה לפי סעיף 10 בידי תאגיד בנקאי, יאשם בעבירה גם מי שהיה מנכ"ל או מנהל פעיל של התאגיד, או עובד בכיר האחראי לאותו תחום בהנהלה הראשית של התאגיד, ⁵⁴ או בסניף הנוגע בדבר, שעה שהתאגיד עבר עבירה לפי חוק זה, דינו — מאסר שנה, אם לא הוכיח אחת משתי אלה:

(1) העבירה נעברה שלא בידיעתו, ותפקידו לא חייב אותו לדעת על העבירה.

(2) לאחר שנודע לו שהתאגיד עומד לעבור את העבירה, נקט בכל האמצעים הסבירים כדי למנוע את התאגיד מלעבור את העבירה" (ההדגשות שלי — ו"א).

6.18 הסנקציה של שנת מאסר, מוגמשת ע"י סעיף 12 לחוק, המאפשר למפקח על הבנקים באישור היועמ"ש לממשלה, להסכים לקבל מהבנק התחייבות בכתב, הכוללת, בין היתר, התחייבות להימנע מעבירות אלה ולפצות את הלקוח; ואז לא ינקטו נגד הבנק הליכים פליליים. כמו־כן, במיקרה זה ובכפוף להחלטת היועמ"ש לממשלה, לא ינקטו הליכים פליליים גם כלפי מנהל או עובד בכיר של הבנק האחראי להטעייה האמורה. בהקשר זה, יצויין, כי ההתחייבות לפיצוי כספי שניתנה למפקח על הבנקים כתנאי לעיכוב ההליכים הפליליים, אין בה כדי לגרוע מזכותו של הלקוח לתבוע את הבנק על פי פקודת הנוזיקין, כפי העולה מסעיף 15 לחוק הבנקאות הנ"ל.

6.19 סיכומו של דבר: טופס פתיחת החשבון המשותף אין בו כדי להגשים את רצון הצדדים. נוסחו הקלוקל של "תנאי אריכות ימים" יש בו כדי להשלות את הצדדים לחשבון. סעיף 13 א' לחוק הבנקאות (1941) מגן על הבנק מפני כפל תביעות ומאפשר לבנק שלא להקפיא את החשבון המשותף עם מות אחד הצדדים לחשבון. אולם, סעיף זה אינו מתאים כלל לצדדים המבקשים לפתוח חשבון נוחות, וכן אין הוא בר תוקף מבחינת חוק הירושה. גורלו של החשבון ביחסים שבין הצדדים ובין עצמם לא ייקבע על פי תנאי אריכות הימים, אלא, על פי תורת ההקנאה, או תורת המקור כפי שצוינו לעיל. נמצא, כי בהכללת תנאי אריכות הימים בנוסחו הנוכחי בטפסי פתיחת החשבון יש משום הטעיית הלקוחות, עובדה הגוררת הטלת האחריות על הבנק.

זאת, במיוחד לנוכח הוראות חוק הבנקאות (שירות ללקוח), תשמ"א, שאינו מתייחס אל ידיעת החוק ע"י הלקוח כאל דבר שהוא מן המפורסמות ומטיל על הבנק אחריות אף שהטעות נובעת בגין בורותו של הלקוח. אחריות זו של הבנק גוררת, כתוצאה מחוק זה, זכות לפיצויים נזקיים וסנקציות פליליות.

7. ניסוח הבעיה ומיקודה ככל שניתן:

7.1 בטרם נציע הצעות במיסגרת המצב המשפטי בארץ, מן הראוי להקדים שני דברים. אחד הוא, הגדרה מדוייקת וממוקדת של הבעיה בבחינת "שאלת חכם חצי תשובה", השני — סקירת הנוהג באם הבנקאות — שוויץ.

7.2 הגדרת הבעיה ומיקודה:

- 7.2.1 לאחר שסקרנו את היבטי הבעיה שמעוררים טפסי פתיחת החשבון וראינו את אי התאמתם להוראות חוק הירושה, מן הראוי כי נבחין מהו שורש הפרובלמטיקה ונגדירה באופן ממוקד, כצעד הכרחי למציאת דרכי הפתרון.
- 7.2.2 כאשר בני זוג, או סתם קבוצת אנשים, מעוניינים לפתוח חשבון משותף, רק מטעמי נוחות, אין הצד השני לחשבון זוכה בזכות קניינית כלשהי בכספים. עם מותו של הצד לחשבון שהוא הבעלים, מן הראוי, כי הצד השני לחשבון לא יוכל למשוך מאומה מכספי החשבון, וכי הכספים יועברו לעזבון בשלמותם. לשם כך, יש צורך לנסח טופס פתיחת חשבון, שיבהיר כי לא נוצרה שותפות בכספי החשבון, וכי עם מות הבעלים לא יוכל הצד שכנגד למשוך מהחשבון.
- מאידך, עם מות הצד לחשבון, שאינו הבעלים — יוכל הצד לחשבון שהוא הבעלים על הכספים, (ששמו נקוב בטופס) להמשיך ולמשוך כספים ללא הגבלה. הבעיה הקיימת בהקשר זה היא, אם-כן, בעיה של ניסוח הטפסים בבנק.
- ניסוח טופס המיוחד לחשבונות נוחות אינו כרוך בשום קושי או סיכון מצד הבנק. הוא רק מחייב לבדוק היטב את הפרטים עם הצדדים לחשבון ולהבין לאשורם את כוונותיהם. על פקיד הבנק להבהיר להם את מהות הטופס ולציין מיהו הצד לחשבון שהוא הבעלים, ומיהו שלווחו, המצורף מטעם נוחות בעלמא.
- 7.2.3 במצב הנוכחי, אין טופס מסוג זה קיים, אולם, צד זה של הבעיה לא יהיה מושא דיונינו להלן, שכן "בעיה" זו ניתן לפתור בדרך מעשית פשוטה של ניסוח טופס מתאים והדרכת פקידי הבנק העוסקים בפתיחת חשבונות משותפים, לשאול את השאלות הנכונות שיצביעו האם זהו חשבון נוחות, מיהו הצד לחשבון שהינו בעלים ומיהו הצד שצורף מטעמי נוחות גרידא.
- 7.2.4 כאשר פקיד הבנק יפנה את תשומת לב הצדדים לקיומו של חשבון נוחות ולקיומו של חשבון שותפות, יהיה בכך, כמובן, להוות מזורר לבעיית ההטעיה במישור זה, והלקוח יקבל את השירות בו יחפוץ. משהוגדרה ומוקדה הבעיה בהקשר זה — היתקבל ממילא על אחד פתרונה הפשוט הכרוך ביצירת טופס חדש ותו לאו.
- 7.2.5 קיומו של טופס נפרד לחשבון נוחות גם יאפשר לבנק לדעת מיהו הבעלים הקנייני של הכספים בחשבון ועם מותו יוקפאו כספי החשבון (עד לחלוקת העזבון), ללא חשש מפני תביעת הצד השני לחשבון, אשר צורף רק מטעמי נוחות ואשר זכותו למשוך כספים פקעה עם מות בעלי החשבון. מאידך, יוכל הבנק לדעת מיהו הצד שצורף רק מטעמי נוחות, אשר עם מותו לא ישתנה דבר ובעל החשבון יוכל להמשיך ולמשוך הימנו את מלוא הסכומים, כאשר הבנק אינו חשוף לכפל תביעות, וכל זאת על-אף שבטופס לא היה כלול תנאי אריכות הימים.

- 7.2.6 הפרובלמטיקה מכח חוק הירושה קיימת, אם-כן, רק כאשר צדדים חפצים ליצור שותפות. במיקרה זה הטופס הקיים מתאים ואכן נחוץ לבנק "תנאי אריכות הימים" כדי לא להחשף לכפל תביעות. אך, בניגוד למשתמע מן התנאי בנוסחו הקיים, עם מות אחד הצדדים, יצטרך הצד שנשאר בחיים להביא ראיות (ולדעת כב' השופט ויתקון ראיות בכתב), כי היתה כוונה לתת לו את מחצית הכספים במתנה, עוד בחיים, בעת פתיחת החשבון, ומשום כך לא יעמדו כספים אלו לרשות העזבון. (זאת, כמובן, אם מקור הכספים אינו שותפות אלא נבע רק מצד אחד לחשבון. כן יצויין, כי לאור פס"ד ברעם נ' גרטי, קיימת חזקת שיתוף מכח סעיף 9 לחוק המטלטין ואם כן, כאשר מקור הכספים אינו אדם אחד, תפחת חובת הראיות בנדון). נמצא, כי תנאי אריכות ימים נחוץ בחשבון שותפות בלבד ואולם לנוכח הוראת חוק הירושה יש בו כדי להשלות את הצדדים ולהטעותם.
- 7.2.7 הבעיה המתעוררת בחשבון שותפות עם מות אחד הצדדים, נעוצה בכך שאין אפשרות לתת את מלוא הסכום לצד השני לחשבון — אף אם הצדדים רוצים בכך, שכן מתנה מעבר לשותפות העכשווית, שתחולתה רק עם מות אחד הצדדים, היא מתנה לאחר מיתה או הסכם ירושה, אשר תוקפו נשלל לאור סעיפים 8(א) או 8(ב) לחוק הירושה.
- 7.2.8 לאמור, הבעיה הנוצרת נעוצה בחוק הירושה, המונע קיום רצון הצדדים, והשלל התוקף המיוחד ע"י הצדדים למקרא תנאי אריכות הימים בנוסחו. עקב אכילס בסוגייתנו הוא אם-כן — הוראות חוק הירושה שצויינו בראשית הדברים.
- 7.2.9 כך, כאשר כוונת הצדדים הינה להעניק את מלוא היתרה, כפי שאכן הדבר עולה מלשון תנאי אריכות הימים, הרי שהוראות חוק הירושה מסכלות נתינת מלוא הסכום לשותף שנשאר בחיים. נמצא נוסחו הנוכחי של התנאי ל"אריכות ימים" מטעה, ויוצר מצג שווא לפיו ניתן להקנות את מלוא הסכום לשותף השני — לאחר המוות. תוצאה שאינה אפשרית.
- 7.2.10 המצב הקיים היום הוא שבחשבון שותפות בו זכאי השותף רק לחצי מן היתרה, והשאר נופל לידי העזבון — הבנק מאפשר הוצאת מלוא הסכום. זו תוצאה שאין להבינה. מדוע מנסח הבנק תנאי אריכות ימים, (ואף טרח כי יעוגן בחוק), בעוד שהתוצאה הרצויה לפי המצב החוקי הנוכחי של חוק הירושה היא כי הבנק יאפשר משיכת מחצית היתרה, ואת מחציתה השניה "יקפיא" עד מינוי מנהל העזבון. אנו נציע להלן פתרונות במיסגרתן תעקף הבעיה המרכזית המתעוררת כאמור ע"י חוק הירושה. אולם, במצב הקיים, היה לכאורה על הבנק להסדיר את הקפאת מחצית מן החשבון עם מות אחד הצדדים בחשבון שותפות.
- הסדר זה היה על הבנק לעגן מפורשות בטופס פתיחת החשבון — אחר שהוברר לצדדים ולבנק ע"י סוג הטופס כי מדובר בחשבון שבו הצדדים שותפים לכספים. (עובדת היות החשבון חשבון שותפות מן הראוי כי תצויין מפורשות בטופס, בו הצהירו הצדדים על מהות החשבון).

7.3 הנוהג ביחס לחשבונות משותפים עם מות אחד הצדדים — בבנקאות השווייצרית:

7.3.1 במסגרת כמה מכובדת זו⁵⁵ פורסם מאמר מקיף ע"י מר רמתי ביחס לחשבונות

בנק בשווייץ, עם מות אחד מבעלי החשבון, (בין היתר, דן המאמר בהשלכות חובת הסודיות הבנקאית, על מיקרה בו נפטר בעליו של חשבון ממוספר — והיורשים לא יודעים את מיספר החשבון, או את שיעור היתרה בו). המאמר דן גם בתוקפו של טופס פתיחת החשבון ובהסדרים הנוהגים עם מות אחד הצדדים, לאור טפסים אלו. דומני, כי כמה מן ההסדרים הנוהגים בשווייץ יכולים לשמש כהשראה ודרך לפתרון גם בישראל. מר רמתי מציין במאמרו הנ"ל כי בשווייץ: "יש לראות בהוראות הנמסרות לבנק בדבר פעולה במיקרה של מוות בלבד, כצוואה לכל דבר. בנק הממלא הוראות כאלה בלא להגישן לשלטונות, והמעביר נכסים למי שאינם היורשים החוקיים, עלול להסתכן בתשלום שנית".

מכאן למדים אנו כדלהלן:

א. בשווייץ קיימת אפשרות להעביר את מלוא היתרה לאדם מסויים — ללא עריכת צוואה פורמלית, וזאת כאשר ההוראות לבנק נושאות גושפנקא רישמית, ובכך הן כשלעצמן הופכות לצוואה לכל דבר ועניין.

ב. הבנק בשווייץ חשוף לכפל תביעות, רק אם לא עמד בסידורים הפורמליים. אך אם ההוראות נחשבות לצוואה — והדבר ממלא אחר התנאים הפורמליים, אין הבנק מסתכן בכפל תביעות.

7.3.3 ניתן לאמץ פתרון זה גם בארץ ע"י הליך פשוט של הותרת מס' שורות ריקות בטופס פתיחת החשבון בבנק. שורות אלו ימולאו בכתב ידו של כל אחד מן הצדדים לחשבון ובהן יביע כל אחד מהם את הוראותיו למה שייעשה בחשבון לאחר מותו. מסתבר, כי חתימתו של כל צד לחשבון בשולי הטופס וכתובת הדברים בכתב ידו, יניחו את הדעת מבחינת הפורמליות של חוק הירושה והטופס יחשב לצוואה.

7.3.4 אילו סברנו, כי עריכת הסכמי ירושה אינה רצויה, לא היינו ממליצים, כמובן גם על דרך פתרון זו. אולם, כבר בראשית הדברים הצבענו על כך, כי מן הדין, לפשט ההליכים בתחום זה ולא להרבות במשוכות פורמליות, המסכלות, בסופו של דבר, את רצון הצדדים. אנו המלצנו כבר בפתח הדברים על אימוץ הסכמי הירושה וממילא תומכים אנו בכל פה בפתרון זה. אלא, בעוד שהנהגת הסכמי ירושה מחייבת שינוי חקיקתי הרי שצוואה בכתב יד בגוף טופסי פתיחת החשבון מעוגנת בסעיף 18 לחוק הירושה. דומני, כי הדרך אשר מר רמתי מעיד כי הינה פועלת באם הבנקאות — שווייץ, מתאימה אף בישראל, ויש בה כדי להיות פתרון אידאלי לכל הבעיות שמערים חוק הירושה על דרכם של הצדדים בחשבון משותף ואשר הובעו לעיל.

7.4 פתרון נוסף המקובל בשווייץ —

יפוי-כח להמשיך לפעול לאחר מות בעל החשבון:

7.4.1 כשם שבארץ יש יפוי-כח רגיל, הפוקע עם מותו של מיפה כח, ויש יפוי-כח

בלתי חוזר, אשר הוא בר תוקף, אף לאחר מותו של מיפה הכח, הוא הדין בשווייץ, ובאמצעי פשוט וסטנדרטי זה נעשה שימוש כדי לפתור את הבעיה של הענקת זכות למשיכת מלוא הכספים מחשבון משותף לאחר מות אחד הצדדים לחשבון, ללא שיהא צורך בצוואה פורמלית. למען שלמות התמונה נביא את דברי מר רמתי בהקשר זה במלואם: —

“בשווייץ פוקע יפוי-כח עם מותו של מיפה הכח אלא אם-כן נקבע אחרת. על פי רוב, דורשים הבנקים, כי יפוי-כח שמעניק בעל החשבון ינתן על גבי דפים מודפסים שלהם. אלה כוללים את ההוראה הסטנדרטית שתוקפו של יפוי הכח יימשך לאחר מותו, או אבדן הכושר של בעל החשבון.

היוצא מזה, שבעליו של יפוי הכח מסוגל להעביר את הנכסים מתוך החשבון — לאחר מות בעל החשבון — לכולי עלמא, יהיה זה יורש או אחר, מבלי להטיל כל אחריות על הבנק. ההנחה המשפטית היא שמיופה הכח ממשיך לייצג את היורשים.

בכוחו של כל אחד מהם לבטל את יפוי-הכח ע"י מתן הודעה פשוטה על כך לבנק. יפוי-הכח הוא אמצעי נוח למניעת היווצרותו של פער בניהולם של הנכסים ובמניעת סיבוכים, הכרוכים בהליכי ירושה. חסרונו הוא, שהוא נכנס לתוקפו עם עשייתו, הווי אומר בחייו של בעל החשבון. אין הוא יוצר זכות לגבי הנכסים וניתן לבטלו בכל עת.⁵⁶ (יפוי-כח המקבל תוקף רק עם מותו של מעניקו, כמוהו כהוראת צוואה).”

7.5 האם ניתן לאמץ פתרון זה בישראל כך שצדדים החפצים שהצד השני לחשבון יהיה רשאי למשוך כספים אף אחר מותם, יוכלו להסדיר זאת בנקל ע"י יפוי-כח בלתי חוזר, שניתן לאותו צד לחשבון?

7.5.1 התשובה לכך הינה במידה מסויימת — לצערנו — שלילית. יפוי-כח בלתי חוזר אינו יוצר זכות בנכסים גופם, והיורשים יוכלו לשוב ולתבוע את הכספים מאותו צד לחשבון.

מבחינת היחסים שבין הצדדים, אין יפוי הכח מבהיר האם המדובר בחשבון נוחות, או בחשבון שותפות ואין לראות בו כשלעצמו משום אקט של הקניית הכספים שבחשבון. כוונה להעניק זכות מלאה בנכסים כולם לאחר המוות, אינה באה לידי ביטוי, כאמור, ע"י טופס פתיחת החשבון המשותף בבנק (בנוסחו הקיים) והיא גם לא מתבצעת ע"י יפוי-כח בלתי חוזר. לכן, פתרון זה הוא פתרון חלקי ויש בו רק כדי להגן על הבנק מכפל תביעות.

7.5.2 אולם, יפוי-כח בלתי חוזר הוא, תחליף טוב לתנאי אריכות ימים — מבחינת האינטרס של הבנק, שכן אין בו תוצאות לוואי (של השליית הצדדים) שנילוו לתנאי האמור, מבחינת אחריות הבנק (לאור סעיפים 4,3 לחוק הבנקאות תשמ"א-1981).

7.5.3 בשווייץ, הבנק לא חשוף לכפל תביעות כל עוד לא הודיע לו אחד מן היורשים על מות אחד הצדדים לחשבון. סביר להניח, כי גם אצלנו, עם מתן יפוי-כח בלתי חוזר לאחד הצדדים לחשבון, הבנק יוכל להינצל מכפל

תביעות בלי צורך בתנאי אריכות ימים, שכן כל עוד לא הודיעו לו רישמית שפלוני מת, ימשיך הבנק, ובצדק, להישמע להוראות שאר הצדדים לחשבון. לכשיוודע לבנק על מות צד לחשבון, הרי שבחשבון שותפות "תוקפא" מחצית החשבון. (הסדר שיעוגן ג"כ בטופס פתיחת החשבון), ובחשבון נוחות מי שצויין כבעלים יוכל למשוך כרגיל את מלוא היתרה, ומי שצויין כבעל זכות פורמלית גרידא, לא יוכל עוד למשוך דבר.

7.5.4 לנוכח האמור, אם חפץ הבנק להגן על עצמו ולהשמיט את תנאי אריכות הימים מטפסי פתיחת החשבון (כהצעת דר' בן אוליאל) אזי בידו הברירה, להציע לצדדים לכתוב בכתב ידם בטפסי פתיחת החשבון מה רצונם שיעשה בכסף שיוותר בחשבון לאחר מותם, וכידם ג"כ לפתור את בעיית כפל התביעות באמצעות טפסי יפוי-כח בלתי חוזר, שיוצעו לפותחי החשבון המשותף, ואשר יהוו תחליף טוב ותנאי אריכות הימים, מבחינתו של הבנק.

7.6 זכות ההיוותרות בחיים (RIGHT OF SURVIVORSHIP) בחשבון משותף — בשווייץ: מר רמתי מציין במאמרו הנ"ל, כי לא קיימת זכות היוותרות בחיים בחשבון משותף בשווייץ. אף אין הנחה כי למחזיקים בחשבון משותף בעלות חלק כחלק בנכס בלתי משותף. (כדי להוכיח הקנאה צריך להביא ראיות — כפי שנדרש בישראל — א"ו) מכאן, כי בעוד שלא ניתן היה לעשות אנלוגיה בין המצב המשפטי באנגליה ובארה"ב — למצב המשפטי בארץ, שהרי שם יש "זכות היוותרות בחיים", הרי שניתן לעשות אנלוגיה למשפט השווייצרי — אשר בנקודה זו הינו זהה למשפט הישראלי.

7.6.1 והנה, ביחס לנוהג בשווייץ מוצאים אנו גישה מעניינת: "מצבו של המפקיד המשותף דומה לזה של המחזיק ביפוי-כח. העובדה, שאדם נעשה שותף לחשבון אינה מקנה מאליה בעלות. זכותו לנכס טעונה קיום ע"י בית המשפט או בדרך אחרת, המקובלת על הבנק. מכאן, שיייתכן גם יתכן, כי יורשיו של מחזיק חשבון משותף אשר נפטר, יחסמו את החשבון עד אשר יובהרו היחסים שבין הבעלים המשותפים. ברם, בהעדר הליך כזה, ימשיך הבנק לכבד הוראותיו של בעל החשבון הנוותר בחיים". (הדגשה שלי — ו"א).

7.7 לאמור, לפי המצב המשפטי בשווייץ, היורשים זכאים לתבוע את הכספים שביתרת החשבון, ומשתבעו זאת — לא יוכל עוד הצד לחשבון שנשאר בחיים, לגבות את הכספים ולמושכם מן הבנק. אבל, כל עוד לא עשו כן היורשים, אין הבנק צריך לדעת כי צד אחד לחשבון נפטר, ואף אם הדבר ידוע לו — ימשיך הבנק לכבד את הוראות בעל החשבון הנוותר בחיים בלי להסתכן בכפל תביעות. סכנה זו קיימת רק אם היורשים ביקשו לחסום את החשבון.

7.8 כבר ציינו, כי פתרון זה הינו אפשרי ואף הכרחי גם במיסגרת המצב המשפטי הקיים בישראל, ובהנחה שלא יאומצו הפתרונות שהובעו לעיל ושיוצעו להלן. כאמור לעיל — במקום הטופס הכולל תנאי אריכות ימים המאפשר לבנק לתת את מלוא היתרה — לצד השני לחשבון, (אף שזו תוצאה שבשום מיקרה אינה מסתברת ואינה

מתאפשרת מבחינה חוקית), הצעתנו היא כי ינוסחו שני סוגים של טפסים. האחד לחשבון נוחות, ובו יצויין מיהו הבעלים ומיהו שנילווה לחשבון מטעמי נוחות⁵⁷. הבעלים יוכל להמשיך למשוך מן החשבון, באין מפריע, אף לאחר מות הצד השני לחשבון. ואילו הצד השני (בעל הזכות הפורמלית בלבד) יהיה מנוע מלמשוך מן החשבון אחרי מות הצד לחשבון, המוגדר כבעל החשבון. בחשבון שותפות, עם מות אחד הצדדים, תוקפא מנתו בחשבון. למשל, אם היה שותף בחצי "תוקפא" מחצית היתרה שבחשבון ואם היה שותף ב-1/3 "יוקפא" 1/3 מן היתרה. זו תוצאה צודקת ועם זאת אין סיכון של כפל תביעות כשלבנק לא נודע כי פלוני מת, ואף כשנודע לו, כל עוד לא דרשו יורשיו לחסום את החשבון.⁵⁸ רק עם דרישתם יימנע הבנק להענות למשיכות שניסה לבצעו הצד השני לחשבון.

7.8.1 סידור זה רצוי שיעוגן בחוק — ולא רק בהסכמת הצדדים לה הם עלולים אח"כ להתכחש, ושעלולה לעורר בעיות משפטיות, כגון: קיפוח בחוזה אחיד וכד'. סידור זה לא עוגן במיסגרת סעיף 13א' לחוק הבנקאות (1941) במתכונתו הקיימת.

7.9 לסיכום פרק זה:

הגדרנו לעיל את הבעיה המשפטית הקיימת במיסגרת ההסדר החוקי הקיים בשאלה כיצד ניתן לאפשר לצדדים להעביר את מלוא היתרה שבחשבון לאחר מות אחד מהם. סעיף 8 (א) לחוק הירושה מונע אפשרות של ראיית הטופס כהסכם ירושה. סעיף 8 (ב) לחוק הירושה מונע ראיית הטופס כמתנה לאחר מיתה (ובחיים אין כוונה סובייקטיבית לתת הכל — אלא במיקרה הטוב, ליצור שותפות ולתת מחצית, כפי שהסברנו באריכות בהתייחסותנו המפורטת לעיל לפס"ד סלי). מה יעשו, אם כן, הצדדים המעוניינים כי לאחר מותם יקבל בן הזוג את מלוא הכסף? האם קיימת דרך להתגבר על המכשולים שמציב חוק הירושה?

7.10 כאן יצויין, כי הפתרון היחיד לבעיה זו, מבין הרעיונות שניסינו לשאוב מן המשפט השווייצרי, היה הוספת תנאי אריכות הימים לטופס פתיחת החשבון ע"י הצדדים עצמם ובכתב ידם, אולם, גם פתרון זה אינו נקי מספקות, שכן, הדין הינו, לכאורה, כי צוואות הדריות מן הנמנע לעשות לאור סעיף 35 לחוק הירושה: "הוראות צוואה המזכה את מי שערך אותה, או עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעשייתה בטלה". מכאן, מסיק פרופ' סדסקי במאמרו, שהובא לעיל, כי כששני בני זוג מורים כל אחד בצוואתו, כי בן הזוג ירש את כספם לאחר מותם, והדברים מתואמים ביניהם, הם נחשבים נהנים אפשריים, שהרי כל צד תיארם עם בן זוגו את עריכת הצוואה ומכיוון ששניהם נטלו חלק בעשיית הצוואות הרי שהדבר עלול להביא לכאורה לבטלות הצוואות ההדדיות.

בעיה זו עלולה להתעורר גם בטופס פתיחת חשבון בו נכתב תנאי אריכות ימים ע"י שני הצדדים לחשבון בכתב ידם. ניתן לפתור את הבעיה ע"י כך שהצדדים שלא יופיעו לבנק יחד, או לכל הפחות לא יפנו לפקיד אחד אלא ימלאו טפסים, כל אחד ביחידות ובזמן שונה, אולם, פתרון זה אינו מניח את הדעת מבחינה פרקטית וספק אם ניתן להחזירו למודעותם של פקידי

הבנק והציבור הרחב.

8. הצעות לפתרון

8.1 מתנה הדדית — מכר:

עיון בניסוח הבעיה כפי שעמדנו עליה בקטע הקודם, מראה כי הקושי המשפטי נעוץ, בעיקר, בהוראות הפורמליות השונות שנקבעו בחוק הירושה. לאור חוק זה, לא יתכנו צוואות הדדיות, הסכמי ירושה, ומתנות לאחר מיתה. נמצא, כי אם נוכל להצביע על דרך לפיה לא יחשב טופס פתיחת החשבון המשותף למתנה אשר תחולתה לאחר מיתה, ואם נצליח להגדירו כהקניה של הזכות בחשבון באופן המהווה מכר ולא מתנה הרי שלא יחול חוק הירושה, שהרי חוק זה חל רק על מתנה לאחר מיתה, ולא על מכר עם תנאי מתלה מכל סוג שהוא. הגדרת הקניית הבעלות בחשבון כמכר ולא כמתנה מהווה דרך לעקיפתו של חוק הירושה וממילא תימצא פריצת דרך להסרת המכשולים המשפטיים כולם.

8.2 בהרצאה בקורס לדיני קניין, באוניברסיטת בר-אילן, העלה פרופ' י' ויסמן את הרעיון, כי כאשר שני בני זוג פותחים חשבון בנק, ומצווים בטופס ההוראות כי עם מותם ינתן כל רכושם לבן זוגם, וכאשר כל אחד מבני הזוג עושה זאת באופן הדדי ובמקביל לבן זוגו, ניתן, לכאורה, לומר, כי כל אחד מהם מקנה את נכסיו לבן זוגו (לאחר מותו) בתמורה להקנת נכסיו לבן הזוג אליו (אם בן הזוג ימות קודם). הקניה זו אינה מתנה — אלא מכר שהרי יש תמורה, ועל מכר לא חל חוק הירושה. סעיף 8 לחוק הירושה מתייחס למתנה לאחר מיתה, אולם, לא-כן כאשר מוגדרת הנתינה כמכר. (מתנה מוגדרת בסעיף 1 לחוק המתנה — כ"הקניית נכס שלא בתמורה" — והדדיות הצוואתית בהקשר זה מהווה תמורה). סעיף 8 האמור אינו שולל לכאורה תחולתו של מכר המותנה במיתת המוכר, (קרי כמותו של אחד הצדדים) וממילא למכר זה יש תחולה. ראיית הדברים בדרך זו עשויה לאפשר לבתי המשפט בישראל ליתן תוקף לתנאי אריכות הימים בטופס פתיחת חשבון הבנק, ולראות בפתיחת החשבון משום מכירה על מלוא היתרה שבחשבון לצד השני לחשבון, עם מות אחד הצדדים לחשבון, וזאת על אף הוראות חוק הירושה. נמצא, כי דווקא הדדיות הצוואתית תביא לתחולתן כמכר על אף שחוק הירושה, לדעת פרופ' טדסקי, חפץ בפסלותן כצוואה.

8.3 דא עקא, עיסקה, כאמור, תיתכן לכאורה רק בין צדדים שלשניהם יש כספים (או שהכספים משותפים לשניהם) שאז ניתנת תמורה לכל צד, ע"י כך שהצד השני לחשבון מותיר לו את כספיו הוא לאחר מותו. אך מה יהא הדין בצדדים שרק לאחד מהם יש כספים וכאשר בדעתם ליצור חשבון שותפות וליתן את מלוא יתרת החשבון לאחר מותם לצד השני לחשבון?

8.4 כמו כן, האם ניתן לראות בעובדות דוגמת פס"ד סלי כהקניה הדדית של זכויות? הן מקור הכסף היה מר שפר בלבד, ואילו איילה סלי לא זו בלבד שלא היו לה כספים, אלא, שמר שפר בוודאי לא ציפה לרשת אותה אי פעם תמורת מתנתו לה.

- 8.5 ניתן לפתור את הבעיה בשני בני זוג או שותפים (אם מודעים לה), ע"י כך שטרם פתיחת החשבון יתן בעל הכסף את מחציתו במתנה לצד השני לחשבון וביחד יפקידו כספיהם בבנק, תוך שימוש בתנאי אריכות ימים הדדיים. במיקרה זה, עם הכנסת הכספים לחשבון כבר הוכנסו הכספים ע"י שניהם, ויש תמורה לכל אחד מן הצדדים, באמצעות קבלת הזכות בכספי הצד השני לחשבון, לאחר מותו של צד זה.
- 8.6 בעיה נוספת מתעוררת בכל הנוגע לכספים המוכנסים לחשבון שלא במעמד פתיחתו לראשונה. האם בכל סכום יהיה צורך להקנות קודם את מחציתו לצד השני לחשבון ורק אז להפקידו כדי לשמור על ההדדיות? או שמא ההדדיות והתמורה נוצרו בעת פתיחת החשבון, (ומידת התמורה אינה משנה) לכן אף הכנסת סכום זעום בעת פתיחת החשבון כבר הופכת את הוראות פתיחת החשבון ממתנה למכר? שאלות אלו לא עמדו, כמובן, מעולם במבחן הפסיקה ואנו מעלים אותן במיסגרת ניתוח ובחינת הרעיון שהועלה ע"י פרופ' וייסמן לפתרון המצב במתכונת הנוכחית.
- 8.7 הבעיה העיקרית בפתרון זה להקניית תוקף להוראות פתיחת החשבון, היא ביצירת מודעות אצל הצדדים לחשבון באופן שכאשר אחד מהשותפים לחשבון הוא מקור הכסף, ידע צד זה להעביר לצד השני לחשבון חלק מהכסף בטרם פתיחת החשבון, או יפקיד גם הצד השני להפקיד סכום כלשהו בחשבון, כדי שהכספים יופקדו ע"י שני הצדדים, ותיווצר הדדיות שניתן יהא להגדירה כמכר, כאמור לעיל.
- 8.8 הטפסים השונים עשויים להבהיר האם זה חשבון שותפות או נוחות, אך לא לעורר מודעות להסדר אריכות הימים. כאשר תשומת לב הצדדים אינה מופנית לסעיף ספציפי של תנאי אריכות הימים ולתוכנו, ספק אם חתימתם בשולי הטופס יכולה להעיד על כוונה כלשהי. בהקשר זה יצויין פס"ד מליח נ' מנהל עזבון אהרון מליח ואח'60 שבו לא היה ביהמ"ש מוכן להכיר בטופס פתיחת החשבון כצוואה שכן: "ספק רב הוא אם המנוח התכוון לצוות, ואם המנוח התכוון לצוות, האם היה ער למשמעות הכתוב בטופס ההפקדה". הדברים נכונים, לכאורה, בחלק גדול של המקרים, גם ביחס להגדרת פתיחת החשבון כמכר הדדי ביחס לזכות בחשבון, לאחר מות אחד הצדדים לחשבון.
- 8.9 אשר על-כן, יש לציין כי ראיית הטופס כמכר, לנוכח התמורה שבהדדיות התנאי, היא, אולי, נכונה מבחינה משפטית, אך, למעשה, הינה די מלאכותית, במיוחד לאור הספק האם הצדדים ג"כ רואים כך את הדברים. דרך זו לעקיפת חוק הירושה, אולי נכונה מבחינה קונספטואלית, אך ספק אם-אכן ניתן לראות בה נקודת השקפה רצויה של המציאות. אשר על-כן, דומני, כי מן הראוי לשנות את חוק הירושה באופן שיאפשר עריכת הסכמי ירושה⁶¹, או, למיצער, להתאים את טפסי פתיחת החשבון לחוק הירושה, כפי שהצענו, לאור קיומו של הסדר דומה בשווייץ, והנסיון שנצבר שם בהקשר זה.
- 8.10 פתרון אפשרי בסוגיא זו יתכן למצוא לאור המשפט העברי: אם בדרך של עקיפת חוק הירושה קא עסקינן, הרי שיש אפשרות לדלג על משוכה

חוקית זו גם בחשבון משותף מטעמי נוחות בלבד, תוך שימוש באלמנט הנטול מן המשפט העברי, וללא שיתעוררו במיסגרת זו הבעיות עמן יש להתמודד בתחום מודעות הצדדים. במשפט העברי אין אדם יכול ליצור ירושה בה הוא מנשל את יורשו. (שולחן ערוך, חושן משפט סימן רפ"א סעיף א': "בריא שאמר פלוני ירשני ופלוני לא ירשני לא אמר ולא כלום, שאין אדם יכול לעקור ירושה מן היורש"). לכן, אם ברצונו של מוריש להעביר את כל נכסיו לפלוני — לאחר מותו, יכול הוא להשיג מטרה זו ע"י הפיקציה המפורסמת של: מתנה מהיום ולאחר מיתה, (כלומר, מתנה עכשיו — שתחולתה לאחר המות) לאמור, העברת הבעלות ליורש מתבצעת באמצעות מתנה ולא ע"י הוראה המתייחסת לדיני ירושה.

זו מתנה הניתנת כבר בחיי המוריש אולם מועד תחולתה הוא לאחר המוות. אולם, מכיוון שדרך זו של הקניה אשר מועד תחולתה חל רק לאחר המוות גם הוא אינו אפשרי, שהרי משמת אדם שוב אינו כשיר ליתן מתנות ונכסיו עוברים ליורשו. משוכללת הפיקציה בצעד אחד נוסף וניתנת מתנה אשר זמן תחולתה הוא "שעה אחת" (כלומר זמן מועט) לפני המוות. כך מתפרשת כוונת הצדדים ומותאמת לגדר האפשר מבחינה משפטית מכח הוראות חוקי הירושה.

8.11 לכאורה — ניתן לפרש בדיוק באותו אופן גם את כוונתו של הפותח חשבון משותף — ומעוניין ע"י חשבון זה להקנות את מלוא הסכום לצד השני לחשבון. זו מתנה של יתרת החשבון לצד השני לחשבון ואשר מועד תחולתה הינו עם מותו של הצד לחשבון ומכיוון שסעיף 8(ב) לחוק הירושה מונע אפשרות של נתינת מתנה לאחר המוות, הרי שיינתן תוקף לטופס פתיחת החשבון ע"י ראייתה של המתנה כמתנה שתחולתה שעה אחת, טרם מותו של הצד לחשבון. כוונת הצדדים תואם למיסגרת הפורמלית ע"י פרושה כמתנה, עם המוות, באופן שהדברים מתיישבים עם החוק, היינו כמתנה רגע לפני המוות.

8.12 פתרון זה עולה בקנה אחד עם כוונת הצדדים, מתאים בכל סוגי החשבונות המשותפים, אינו מעורר בעיות של מודעות הצדדים למעשיהם וכיו"ב בעיות ואינו דורש בניית קונסטרוקציה סבוכה מבחינה משפטית כדי להגדיר את המתנה כמכר. כמו-כן, במיסגרת הצעה זו — ס' 8 (א) לחוק הירושה נעקף לא רק במקרה שניתנה תמורה הדדית, אלא בכל מיקרה.

אם כבר צעדנו צעד אחד קדימה בפס"ד סלי וראינו בפתיחת החשבון המשותף משום מתנה מחיים, של מחצית החשבון — וכפי שתארנו לעיל בהרחבה, מדוע שלא נאמר כי ניתנה מלוא היתרה ומועד תחולתה של נתינה זו הוא רגע לפני המוות, באופן שחוק הירושה לא יתנגש עם כוונת המוריש?

דומה, כי בנקודה זו ניתן ללמוד מן המשפט העברי פרק בהלכות התגברות על פורמזלים חוקי ומציאת דרך להתאמת המציאות הרצויה למסגרת החוק הקיימת. אימוץ דרך זו לפרש את כוונת הצדדים באופן שתואם לפורמליסטיקה החוקית להתגבר ובנקל על הפורמליזם של סעיף 8 לחוק הירושה.⁶²

9. סיכום ומסקנות:

- 9.1 בפסיקת בתי המשפט נקבע, כי תנאי אריכות ימים בחשבון בנק משותף אין בו כדי להעביר בעלות על מלוא הסכום שביתרת החשבון, עם מות אחד הצדדים. בחשבון נוחות, שבו הצד שגותר בחיים הוא מקור הכסף, יזכה הבעלים במלוא כספו — אף כשהצד השני נפטר, אך אם נפטר הבעלים הרי שבעל הזכות הפורמלית בלבד, לא יזכה במאומה מבחינה קניינית.
- עם זאת, מאפשר תנאי אריכות הימים למשוך את מלוא הכסף מן החשבון ללא שהבנק יהא חשוף לכפל תביעות. במיסגרת חשבון שותפות יזכה הצד שגותר בחיים במחצית כספי החשבון, ואילו העזבון יזכה במחצית השנייה.
- 9.2 עם זאת, נוסחו הנוכחי של תנאי אריכות הימים עלול להשלות את הצדדים לחשבון, כאילו כל הכספים יועברו לצד השני לחשבון עם מותם. תוצאה זו נסותרת לאור העובדה שסעיף 8(א) לחוק הירושה שולל את האפשרות לראות בטופס ההוראות, הסכם ירושה. סעיף 8(ב) לחוק הירושה שולל אפשרות לראות בפתיחת החשבון מתנה לאחר מיתה.
- מוסד ה-JOINT OWNERSHIP לא קיים בישראל ולכן אין לומר, כי יש מתנה של מלוא הסכום לאלתר, תוך שיור בעלות מלאה גם לנותן; וסעיף 13א', שהוסף לפקודת הבנקאות (1941), נועד למנוע כפל תביעות מן הבנק, כי תנאי אריכות הימים — מגן על הבנק מכפל תביעות, אך כרוכה בו הטעיה של הצדדים לחשבון המהווה, בין השאר, עבירה על סעיפים 3, 4 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) תשמ"א — 1981.
- 9.3 חשבון שותפות הוגדר בפסיקה כהקניית מחצית הזכויות בחשבון כאשר שותפות זו בבעלות מאפשרת לכל אחד מהשותפים להשתמש בכל הנכס המשותף קרי למשוך את מלוא היתרה שבחשבון. קיימת חזקה, כי כספי חשבון הם כספי שותפות, ועל צד שירצה להוכיח כי אין זה חשבון שותפות אלא חשבון נוחות שבו הוא הבעלים, יהיה להביא ראיות מוצקות ומבוססות. מאידך, כשהוכח כי רק צד אחד לחשבון הוא מקור הכספים, יהיה על הצד השני לעמוד בנטל ראיה כבד, כדי להוכיח, כי פותח החשבון התכוון לתת לו מתנה ואף יישם רצון זה עוד בחייו, בעת פתיחת החשבון.
- 9.7 רצון לתת מתנה על מלוא הסכום אינו ניתן ליישום ע"י פתיחת חשבון משותף שבו הנותן משייר לעצמו מנה בבעלות וזכות למשוך את הכספים כל עוד הוא חי. מתנה של מלוא הסכום, לאחר מיתה, אינה אפשרית, במיסגרת טופס פתיחת החשבון המשותף הקיים.
- 9.8 לצדדים המעוניינים כי הצד השני לחשבון יזכה במלוא היתרה לאחר מותם, בחנו את הפתרונות הבאים: —
1. צוואות הדדיות, כאשר כל צוואה מותנית בקיומו של תנאי מקביל בצוואת בן זוג. אולם, ציינו, כי קיים ספק בדבר תוקפן של צוואות הדדיות, והן תמיד הדירות.
 2. אימוץ הפתרון הנהוג בשוויץ לפיו מוכנסות הוראות בכתב יד, בשורות המיועדות לכך בטופס פתיחת החשבון, ע"י כל אחד מן הצדדים לחשבון, וחתימה בשוליהן. הוראות אלו יחשבו לצוואה, לפי סעיף 18 לחוק הירושה. כמו כן, ניתן לפתור

הבעיה ע"י חתימה ע"י שני פקידי הבנק על הטופס כעדים לכך שכוונתו של בעל הכספים, בעת פתיחת החשבון, היא להעביר את מלוא יתרת החשבון עם מותו לשותפו.⁶³

גם הצעה זו אינה נקיה מספקות וקיים חשש, כי יראו בה משום צוואה הודדית, אשר תוקפה מוטל, כאמור, בספק.

3. רעיון שהועלה ע"י פרופ' ויסמן: כשההוראות בדבר תנאי אריכות הימים הינן הודדיות, ומקור הכסף הוא בשני הצדדים, ויש כוונה ליתן לצד השני לחשבון זכות למשוך הכספים לאחר מות צד לחשבון רק כנגד הוראה מקבילה של הצד השני — או אז, ניתן לראות בתניות אריכות הימים ההודדיות משום מתן תמורה, ובכך להפוך את המתנה לאחר מיתה, למכר לאחר מיתה. (תוקפו של מכר המתנה במות המוכר אינו נשלל ע"י חוק הירושה, שכן חוק זה עוסק במתנה לאחר מיתה, ולא במכר שתחולתו לאחר מות אחד הצדדים).

4. על פי המשפט העברי הצענו — לראות בתנאי אריכות הימים מתנה שתחולתה רגע לפני מותו של בן הזוג, דבר שאין סעיף 8 לחוק הירושה מונע את קיומו.

5. הסדרי ירושה — הוכחנו בראשית דברינו כי אין בהן כל פגם, ומן הראוי כי המחוקק יאפשר אימוצם וכי הם עשויים להביא מזור לבעיה, תוך ראיית תנאי אריכות הימים כהסדר ירושה.

9.9 שלוש ההצעות האחרונות הן קונספציות אשר יש צורך כי יתקבלו ע"י פסיקת ביהמ"ש, או ע"י המחוקק (ההצעה האחרונה קוראת לשינוי חוק הירושה) ובמיסגרתן אין צורך לשנות את נוסחו הקיים של תנאי אריכות הימים. התנאי לא יגרור אחריות של הבנק לפי חוק הבנקאות (שרות ללקוח) התשמ"א — 1981, שכן, הלקוח אינו מוטעה — ואכן מלוא היתרה עוברת עם מותו לצד שנותר בחיים. השינוי היחיד שיידרש הינו טפסים שונים לחשבון שותפות ולחשבון נוחות.

9.10 אולם, בינתיים הפסיקה והחקיקה לא צעדו אף לא באחת משלוש הדרכים הנ"ל, ופס"ד סלי קבע כי אף משיוכח בראיות נסיבתיות שונות כי היתה כוונה לתת כספים — הרי שיועיל הדבר רק להעברת מחצית מכספי החשבון, ולא להעברת מלוא היתרה.

לכן, על אף הקושי שצויין דומני כי הפתרון הפשוט והקל ביותר, הוא הפתרון השני. לאמור, הצדדים יכתבו בכתב ידם בפני פקידים שונים את הוראות תנאי אריכות הימים ובכך יתנו לטופס פתיחת החשבון תוקף של צוואה. יש לציין, כי למעשה תנאי אריכות ימים הוא הוראה לאחר מיתה, לכן במקום לעקוף את חוק הירושה, מן הדין להסדיר את הסוגיה על פי הוראות החוק שיועד לקבוע נורמות בהתייחס למקרים שכאלו.

9.11 זהו גם הפתרון הנפוץ בשווייץ. ניתן להכין נוסח מוסכם שאותו יעתיקו הצדדים בכתב-ידם, לשורות המיועדות בטופס פתיחת החשבון, לאחר שהובהר להם מה הם כותבים ועל מה הם חותמים ולחילופין לאפשר לצדדים לכתוב בלשונם ככל העולה על רוחם באשר למה שיעשה בחשבון לאחר מותם. בכך תבוא לידי ביטוי משפטי

תקף מלוא כוונתם של הצדדים לחשבון. פתרון זה אינו דורש כאמור שינוי קונספציות משפטיות ע"י המחוקק או ביהמ"ש ודי בשינוי דפוסי ההתנהגות בבנק, ועל כן זהו הפתרון המועדף והמומלץ להחלה לאלתר.

9.12 פתרון זה גם משתלב יפה בהצעתו הכוללת לשנות את הטפסים וליצור הבחנה ברורה בין חשבון שותפות לחשבון נוחות. הטפסים השונים, בעת פתיחת החשבון, יקנו לבנק וודאות והנחיות ברורות לפעולה, בעת מות אחד הצדדים, ועם זאת יהיה להוראת הצדדים תוקף מחייב — אשר במיסגרתו יקוימו דברי המת, ויקויים רצונו להעביר אחר מותו את מלוא היתרה בחשבון.

הערות שוליים

43. הערה 8 לעיל.

44. ביחס לחזקת השיתוף של כל השלכותיה והיבטיה ראה בספרו של פרופ' מ' שאוה "הדין האישי בישראל" הוצאת "מסדרה" תשמ"ד עמ' 192-215. דיון ביחס להשלכות חוקי יחסי ממון בין בני זוג תשל"ג-1973 על ההלכות בנידון. ראה במאמרו של דורון נוימן — לעיל הערה 22 — בעמ' 108-109, וכן בעמ' 115-116 ובהערות שוליים 43 שם, כמו-כן ראה במאמרו של פרופ' פ' שיפמן "יחסי ממון בין בני זוג" בקובץ הרצאות בימי עיון לשופטים תשל"ה, 126, שאליו מפנה דורון נוימן במאמרו. ובעיקר, ראה: בספרו של פרופ' שאוה "הדין האישי בישראל", הוצאת "מסדה" תשמ"ד, בעמ' 215-221 דיון מקיף בנידון, וכן שם בעמ' 397-405.

45. בת"א ח"י 1467-1493/65 שמואל נ' בנק א"י בריטניה, פס"מ נ"ו עמ' 357, אכן מתמקד הדיון ב"תורת המקור", כאשר הבעל טוען, כי מקור הכספים בחשבון הם כספים שקיבל מהעברת כספו מעיראק. והאישה טוענת, כי מקור הכספים בשכר עבודתה, וממכירת תכשיטיה. הובאה גם הלכת איחוד ומשאבים במסגרת הדיון, ב"תורת המקור", האם יש לראות את מקור הכספים בשני בני הזוג, או רק באחד מהם. לא נדונה כלל "תורת ההקנאה", לפיה פתיחת החשבון המשותף, מהווה היא גופה הקנאה, ויצירת שותפות.

46. ת.א. (ת"א) 2460/74 מברך נ' בנק המזרחי המאוחד בע"מ, פס"מ תשל"ד (ג) 32.

47. לעיל הערה 22, 188.

48. ההפניה היא לע"א 155/73 שרון נ' ליבוב, פד"י כ"ח 2, 673, 674, ת"ע (ת"א) 1564/70 מליח נ' מנהלי עזבון אהרון מליח (לא פורסם) בעמ' 249. ת.א. (ת"א) 2072/57 לרין נ' אייזנברג כהן, פס"מ ט"ז 43, 49.

49. לעיל הערה 8, בעמ' 361.

50. דר' ריקרדו בן אוליאל, פתיחת חשבון בנק — אחריות בנק וסיכון בנקאי. משפטים י"ב (תשמ"ב) עמ' 60, בע"מ 74-73.

51. לעיל הערה 40, בעמ' 140.

52. ההתייחסות היא לטופס הוראות משנת 1974 שכלל סעיף לפיו, בעת פטירת אחד מבעלי החשבון, תהיה לנותר בחיים "זכות הפיקוח והבעלות" על כל יתרת החשבון — זאת על אף הוראת סעיף 8 לחוק הירושה. אך כאמור אף נוסחו של הטופס בשנת 1988 אינו פוטר בעיה זו.

53. לעניין זה, ראה דוגמה ביחס לאחריות הבנק, בעת יעוץ של מנהל הבנק, שאינו משפטן, בהמשך מאמרו של דר' בן אוליאל שם, בהתייחס לעובדות ע"א 453/73 עזבון המנוח אפריים וסנו ויהודית אלפה נ' עליזה גוסמן וסוגיה פרנברג, פד"י כ"ט (1) 313. וראה, בעיקר, הערת שוליים 67 למאמרו הנזכר של דר' בן אוליאל.

54. מכאן עולה, לכאורה, כי המחלקה המשפטית בבנק המופקדת על ניסוח טפסי פתיחת החשבון, הינה אחראית מכח סעיף זה, ובתוקף תפקידה הינה מודעת בהכרח גם לעבירה על החוק הנ"ל הנובעת מהטעיית הלקוח ע"י טופס שאינו עומד במבחן הוראת חוק הירושה. כן, יואשם מנהל סניף המנחה את פקידי שלא לאפשר מחיקת תנאי אריכות הימים.
55. אורי רמתי (שווייץ) "העברתו של חשבון בבנק שווייצרי במיקרה של מוות". רבעון לבנקאות תשל"ח, י"ז, חוברת 76, עמ' 93-96. המאמר עובד במקורו עבור: TAX PLANNING INTERNATIONAL, (באנגליה).
56. לאור דברי ח"כ אונא ופס"ד שרון נ' ליבוב (לעיל — הערות 7, 8) הרי שאפשרות מיפה הכח לחזור בו בכל מיפוי הכח היא דווקא מעלה ולא חסרון.
57. קיומם של טפסים נפרדים ל"חשבון שותפות" ו"לחשבון נוחות" יחסכו גם את הצורך להוכיח דברים אלו בביהמ"ש ע"י נסיבות — כשעות עבודה של בני הזוג, לעומת שעות פתיחת הבנק, וכיו"ב נסיבות ששימשו אינדיקציות לביהמ"ש לברור כוונת הצדדים כפי שראינו לעיל.
58. ואם אין זו ההלכה, הרי שיש להתאים את החוק ברוח זו, ולא לנסח סעיף 13א' הבא לעגן את תנאי אריכות הימים הקיים כעת ואשר המעוות רב בו, ואף הגנה של ממש על הבנק אין בו, כפי שראינו לעיל.
59. דר' א' גולדנברג במאמרו בעיוני משפט ג' 104, בעמ' 106 מתייחס (בהקשר אחר) לאפשרות של צוואת הדדיות ומתעוררת השאלה האם ניתן להשתמש בכך לפתרון בסוגיא הנדונה. לדעתו של דר' גולדנברג — (בהתייחס לבג"ץ 161/51 נויברגר נ' ראש אגף רישום והסדר קרקעות) אין פסול בצוואה מסוג זה. אך הבעיה בפתרון האמור היא התכונה היסודית של הצוואה — הדירותה. (תמיד ניתן לשנות או להשמיד צוואה — סעיף 27 לחוק הירושה: "הוראת צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות הצוואה או לבטלה — בטלה").
- נמצא, כי לפי פתרון זה לא מובטח לבן הזוג, שכן זוגו לא יבטל את צוואתו הוא, ונמצא כי בעוד הוא מצידו מוריש הכל לבן הזוג, ההדדיות לא מובטחת.
- ניתן, אולי, לכתוב גם בצוואה שלו תנאי כי היא תקפה רק אם הצוואה של בן הזוג — בנוסחה זה (עם התנאי ההדדי) קיימת.
- (כן, ניתן לערוך חוזה שבו יתחייבו הצדדים מפורשות שלא לבטל הצוואה) אך סידורים מסובכים אלה עדיין אין בהם להבטיח הדדיות (אלא רק מאפשרים נקיטה בצעדים אם זו לא תקינים) ואין מכוחן ביטחון כי אכן עם מות בן הזוג יקבלו את מלוא נכסיו.
60. ת"ע 1564/70 מליח נ' מנהל עזבון אהרון מליח ואח' (לא פורסם).
61. דרך פשוטה להסדר עניין זה — וללא פיקציות והערמות על חוק הירושה, היה עשוי להיות באמצעות הסדרי ירושה הדדיים. פתחנו הדיון בנושא, (אשר התפרסם בחוברת הקודמת) בהוכחה שיטתית כי אין כל פסול ופגם בהסדרים שכאלה. עתה, לנוכח הבעייתיות שמעורר סעיף 8(ב) לחוק הירושה, ולנוכח הפתרונות הדחוקים שאנו נאלצים להציע, בוקעת הקריאה למחוקק, להשיב את האפשרות של "הסדרי ירושה" הדדיים, ובכך לאפשר קיום דברי המת ומתן תוקף לכוונת הצדדים — כשאנו צועדים בדרך המלך, ולא נאלצים לצעוד סחור סחור ובדרכים עקלקלות כדי להגיע לתוצאה רצויה זו.
62. התייחסות לרעיון של מתנה רגע לפני המוות במשפט העברי, מצינו (בהקשר שונה) בע"א 357/61 מנהל עזבון נ' בוגייר נ' מנהל עזבון א. בוגייר, פד"י ט"ז (1), 150, בעמ' 156.
63. ראה דר' ריקרדו בן-אוליאל, חשבון בנק משותף — הערכה ביקורתית, משפטים י' 439. הצעתו זו נראית לנו בכל הכבוד פרקטית, מאשר צוואה בכתב-יד שכן קיים חשש כי פקידי הבנק יחתמו על הטפסים כלאחר יד ובאופן פורמלי, כך שספק אם אכן יהא בכך כדי לשוות לטופס פתיחת חשבון הבנק אופי של צוואה. יש לזכור גם כי הצדדים לפתיחת החשבון אינם מתייחסים תמיד לטופס פתיחת החשבון כאל צוואה ואינם טורחים לקרוא אותו, וחתימתם של שני פקידי בנק ספק אם תשנה עובדה זו. מאידך, כתיבת תנאי אריכות ימים ע"י הצדדים לחשבון בכתב ידם תביא למודעותם המלאה לנכתב על-ידם ובאופן זה יתקיימו אף מבחינה מהותית דרישות חוק הירושה. דומני כי לא לשווא זהו הפתרון הנקוט בשווייץ ולא חלופות אחרות, ואשר על-כן צידדנו בחלופה זו יותר מאשר בהצעתו של דר' בן אוליאל.